

KAUNIS KATTAUS - TUTKIVIEN NAISTEN HISTORIAA

Heini Hakosalo

Marjo T. Nurminen 2008: *Tiedon tyttäret. Oppineita eurooppalaisia naisia antiikista valistukseen*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki. 445 s.

Tietokirjan kirjoittaminen muistuttaa salaatin tekemistä. Onnistumiseen tarvitaan tuoreita raaka-aineita (ajanmukaista ja pätevää tutkimuskirjallisuutta), pilkkomista ja sekoittamista (aineiston valikointia, yhteensovittamista ja jäsentämistä) ja lisäksi vielä houkutteleva esillepano. Parhaassa tapauksessa kastike sitoo erilaiset maun yhteen ja tekee kokonaisuudesta omaleimaisen.

Vertauksen ei ole tarkoitus olla vähättelevä. Hyvän tietokirjan kirjoittaminen on vaikea taito, mistä osaltaan kertoo sekin, että vuonna 2008 ilmestynyt Marjo T. Nurminen *Tiedon tyttäret* on paitsi merkittävä panos suomalaisen naishistoriaan itse asiassa myös ensimmäinen suomeksi kirjoitettu tieteenhistorian yleisesitys, so. useita maita, tieteenaloja ja aikakausia kattava tutkimusperustainen teos tieteen historiasta. Teoksessa on kaksi tärkeää opetusta: naisilla on paikkansa tieteen historiassa ja tieteellä on sosiaali- ja kulttuurihistoriansa. Nämä opetukset Nurminen välittää lukijalle yhtä aikaa vakuuttavasti ja viihdyttävästi.

TUOREET RAAKA-AINEET

Kansainvälistä tutkimusta tutkijanaisten historiasta on 1980-luvun alun jälkeen ilmestynyt runsaasti. Nurminen tuntee ja hyödyntää tätä kirjallisuutta laajasti. Ilahduttavaa on, että hän näyttää käyttäneen jonkin verran myös muuta kuin englanninkielistä kirjallisuutta. Raaka-aineiden alkuperästä ei tosin ole

täyttä varmuutta, koska viitteet on suomalaisen tietokirjaperinteen mukaan minimoitu. Lukukohtainen lähdeluettelo lisää kuitenkin teoksen tutkimuksellista läpinäkyvyyttä ja auttaa aiheesta kiinnostunutta halutessaan löytämään alkuperäistutkimusta aiheesta.

Naiset tieteen historiassa -kirjallisuus jakautuu karkeasti ottaen kahteen osaan: siihen joka keskittyy nostamaan tutkijanaisia esiin unohtuksesta ja siihen joka koettaa selittää mistä naisten marginaalinen asema länsimaisessa tieteessä johtuu. *Tiedon tyttäret* nojautuu selvästi edelliseen tutkimusperinteeseen. Se nostaa esiin joukon toimijoita, joita tieteenhistorian pikkujättiläiset eivät tunne, maailmanhistorian pikkujättiläisistä puhumattakaan. Vaikka teoksen alaotsikko puhuu oppineista naisista, monet sen kohdehenkilöistä eivät olleet vain jonkin alan erikoistietoja omaavia *oppineita*, vaan myös tietoa aktiivisesti tuottavia, arvioivia ja välittäviä *tutkijoita*.

Nurminen tarkastelee 25 naista farao Hatshepsutista (n. 1518–1468 eKr.) Marie Paulze Lavoisieriin (1758–1836). Tämä on tietysti vain pisara meressä. Esimerkiksi *Biographical Dictionary of Women in Science* (2000) esittelee noin 2730 naistutkijaa, joista sadat osuvat Nurminen tarkastelemalle ajanjaksolle. Mainintoja saavat kirjassa muutkin oppineet naiset, ja sen lopussa on bonuksena vielä sata minielämäkertaa. Suhteellisen ankarasta karsinnasta on ollut se positiivinen seuraus, että tarkasteltuja hahmoja on voitu käsitellä melkoisen perusteellisesti.

Miksi mukaan ovat päässeet juuri nämä naiset? Tähän kysymykseen kirjoittaja ei suoraan vastaa. Ainakin heistä on ollut saatavissa sen verran aineistoa, että siitä on syntynyt hyvä tarina. Valintaa lienee ohjannut myös pyrkimys kattavuuteen: tapaukset levittä-

tyvät monille aikakausille – muinaiskulttuureihin, antiikkiin, keskiaikaan, renessanssiin sekä 1600- ja 1700-luvuille – ja monille oppineisuuden aloille. Tapaustutkimukset käsittelevät (nykykäsittein ilmaistuna) ainakin kemian, filosofian, matematiikan, historian, klassisten kielten, lapsenpäästöopin, astronomian ja kasvitieteen taitajia.

Oppialojen runsaus auttaa lukijaa huomaamaan, miten muuttuvia ja mielivaltaisia naisille kulloinkin sopivana pidetyn tieteen tekemisen rajat ovat olleet. Esimerkiksi kemian, joka sittemmin on ylennetty ”koviin” tieteiden joukkoon, pidettiin 1700-luvulla erityisen sopivana naisille, koska se assosioitui ruuanlaittoon ja rohtoihin. Monet naiset kunnostautuivat myös nykyisin miehiseksi mielletyn matematiikan alueella, ehkä siksi että sitä saattoi harjoittaa kotona, ilman erityistiloja tai laitteita.

ONNISTUNEET SEKOITUSSUHTEET

Tiedon tyttären ajallinen raja on selkeä: kirja alkaa muinaiskulttuureista ja päättyy 1800-luvun alkuun. Raja on tarkoituksenmukainen, sillä viimeisen 200 vuoden aikana tutkijanaisten määrä on moninkertaistunut, tieteen kenttä laajentunut ja tieteellinen kirjallisuus teknistynyt siinä määrin, että sitä olisi hyvin vaikea sisällyttää tämän tyyppiin teokseen. Ajallisen etäisyyden tuoma eksotiikka todennäköisesti myös tuo teokselle lisää lukijoita.

Myöskään rakenteen kanssa ei turhia konsteilla: käsittely etenee kronologisesti, niin että kussakin alaluvussa käsitellään yksi, kaksi tai (yhdessä tapauksessa) kolme naista. Luvut kertovat naisten elämänvaiheista ja saavutuksista oman aikakautensa tieteen, kulttuurin ja yhteiskunnan muodostamassa kontekstissa. Yksilökeskeisyys on perinteinen mutta etenkin laajalle lukijakunnalle suunnatussa teoksessa toimiva ratkaisu. En kuitenkaan nimittäisi kirjan lähestymistapaa mikrohistorialliseksi, kuten Nurminen tekee,

sillä perusteella että se keskittyy yksilöihin ja että näitä yksilöitä voi pitää joissain suhteissa poikkeuksellisina.

Luvut ovat melko itsenäisiä, mikä helpottaa teoksen jakamista sopiviin suupaloihin. Lukujen irrallisuus jättää kuitenkin yhdistävien teemojen etsimisen lukijalle. Itse kiinnitin huomiota esimerkiksi siihen, miten nokkelasti tutkimusintoiset naiset hyödynsivät rajattua toimintapiiriään, tiiraillen esimerkiksi tähtiä kotinsa katolla tai havainnoiden hyönteisiä puutarhassaan. Se että naiset jäivät muodollisen koulutuksen ja tiedeinstituutioiden ulkopuolelle vaikeutti monessa suhteessa heidän elämäänsä, mutta toisaalta se tuotti omaperäisyyttä, sai heidät tekemään ja näkemään asioita valtavirrasta poikkeavalla tavalla. Ilmiö on tuttu muualtakin kuin tieteestä: Jollain ilmeisellä mutta vaikeasti määriteltävällä tavalla esimerkiksi Barbara Strozzin (1616–77) sävelkieli tai Artemisia Gentilleschin (1593–1652/53) maalaukset erottuvat aikansa musiikin ja kuvataiteen valtavirrasta.

Siinä missä horisontaaliset, yliajalliset kytkennät Nurmisen tapauskertomusten välillä jäävät hentoisiksi, hän näkee vaivaa istutaakseen tarinat vertikaalisesti oman aikansa tieteeseen ja yhteiskuntaan. Tässä kontekstuaalisoinnissa hän onnistuu erinomaisesti. Kiitos sen, mitä *Helsingin Sanomien* arvostelija nimitti (29.10.2008) ”makrohistorialliseksi laverteluksi”, teos laajenee päteväksi tieteenhistorian yleisesitykseksi, joka soveltuu myös yliopistolliseksi oppikirjaksi.

Ei ole yllättävää, että vuosituhansien mittaisella matkalla jokunen mutka tulee vedetyksi turhankin suoraksi. Nurminen esimerkiksi toteaa kategorisesti, että lääkärit syrjäyttivät kätilöt 1700-luvulle tultaessa (s. 197). Missä mielessä? Eivät ainakaan määrällisesti. Esimerkiksi Suomessa ei 1700-luvulle tultaessa ollut yhtään koulutettua lääkäriä, ja 1700-luvun lopussakin heitä oli – kymmeniä tuhansia synnytysikäisiä naisia kohden – vain kymmenkunta. Läntisen Euroopan maissa ei koulutettuja lääkäreitä ollut väkilukuun suh-

teutettuna juuri sen enempää. Mikäli 1700-luvun synnyttäjällä ylipäätään oli apunaan ammattiauttaja, tämä oli mitä suurimmalla todennäköisyydellä kätilö.

KAUNIS KATTAUS

Esillepano on *Tiedon tyttärissä* harvinaisen onnistunut. Kirja on kauniisti taitettu ja runsaasti kuvitettu. Teksti on esimerkillisen selkeää ja luettavaa. Nurminen osaa selittää omalaatuisetkin oppirakennelmat kansantajuisesti ja kiinnostavasti. Kirjan kuvitus on upea. Kuvat ovat kauniita ja informatiivisia. Kuvatekstien suhteen on tehty toimiva valinta: Kuvaileva osuus, joka liittää kuvaa tekstiin, on kuvan yhteydessä, kun taas tarkat lähdetiedot löytyvät kirjan lopussa olevasta kuvaluettelosta. Eräs seikka tosin kummastuttaa. Kun kustantaja on investoinut kirjan ulkoasuun näinkin paljon, eikö se olisi voinut investoida vielä yhteen oikolukijaan, joka olisi karsinut lyöntivirheet muuten niin hiotusta kokonaisuudesta.

MUTTA ENTÄS SE KASTIKE?

Tiedon tyttärien johdanto on tiedeviestinnän taidonnäyte: Nurminen onnistuu yhtä aikaa puhuttelemaan sekä metodologiseen keskusteluun vihkiytyntä että tästä keskustelusta autuaan tietämätöntä lukijaa. Edellinen tunnistaa vaivatta viittaukset sellaisiin ajankohtaisiin keskustelunaiheisiin kuin tiedon arkeologiaan, historiallisen tapahtumisen kontingenssiin, intersektionaalisuuteen ja sukupuolen konstituoitumiseen valtasuhteissa. Jälkimmäistä ei kuitenkaan säikäytetä teknisillä termeillä. Moni opinnäytteen tekijä voisi ottaa johdannosta oppia: Myös isot ja monimutkaiset asiat voi ilmaista selkeästi, kunhan on vaivautunut ajattelemaan ne loppuun asti.

Johdantoon – johdannon ja käsittelylukuun suhteeseen – liittyy kuitenkin myös

merkittävin varaukseni *Tiedon tyttärien* suhteen. Nurminen intoutuu metodologista keskustelua esitellessään lupaamaan liikoja. Hän asettaa tavoitteekseen muuttaa tieteenhistorian juonta pikemminkin kuin vain täydentää sitä, “tehdä näkyviksi ja ymmärtää niitä kulttuuriin sisäänrakennettuja mekanismeja, joiden kautta naiset on yritetty sulkea oppineisuuden ja tieteiden harjoittamisen ulkopuolelle” ja pyrkiä “analysoimaan ja jäsentämään uudelleen niitä kulttuurisia arvoja, sääntöjä ja käytänteitä, jotka pitivät yllä vallitsevaa sukupuolijärjestelmää” (s. 18). Tällaisiin tavoitteisiin *Tiedon tyttäret* ei kiistattomista ansioistaan huolimatta yllä. Nurmisen teksti on kuvailevaa pikemminkin kuin analyttistä, se ei identifioi mitään yleisiä poissulkemisen mekanismeja, ja sen ansio on nimenomaan tieteenhistorian suuren kertomuksen osaavassa täydentämisessä.

Tiedon tyttäret herättää monia tärkeitä kysymyksiä sukupuolen ja tieteen suhteesta ja antaa aineksia vastata niihin, mutta jättää vastaamisen lukijalle itselleen. Keskeisin näitä kysymyksistä on tietysti se, miksi naiset ovat jääneet marginaaliin länsimaisen tieteen historiassa. Omalla kohdallani teoksen lukeminen vahvasti osaltaan käsitystä, että avain tähän kysymykseen vastaamiseen on tieteen tekemisen perustavalla tavalla kollektiivisen luonteen ymmärtämisessä. Tutkijuutta syntyy vain siellä ja siinä määrin, kun toimijan on mahdollista kytkeytyä ihmisistä, kirjoista, kuvista, instrumenteista jne. muodostuviin verkostoihin, niihin joissa tieteelliseksi määrittävää tietoa tuotetaan, siirretään, testataan, kyseenalaistetaan ja vahvistetaan. Nämä verkostot ovat hauraita ja muuttuvia. Naisen on eri syistä ollut erityisen vaikeaa kytkeytyä niihin ja erityisen helppoa tipahtaa niiden ulkopuolelle.

Tutkijanaisten tapauksessa kytköksen tähän verkostoon muodosti usein miespuolinen sukulainen. Tällainen side oli yksinään hauras, ja monien Nurmisen käsittelemien naisten tapauksessa isän tai miehen kuolema lopetti tutkimustyön väliaikaisesti tai

kokonaan. Miespuolisten tukijoiden keskeistä roolia tutkijanaisten elämässä on toisinaan haluttu pitää osoituksena siitä, että naistutkijat ovat määritelmällisesti epäitsenäisiä, että he heijastavat pelkkää lainavaloa. Tosiasiassa jokainen tutkija, niin miehet kuin naisetkin, tarvitsee opettajia, tukijoita, kuulijoita, kiistakumppaneita ja välittäjiä. Tutkijamiesten tarinoista vain on ollut tapana häivyttää henkilökohtaisiksi määrittyvät suhteet irrelevantteina.

Oman verkostonsa muodostaa myös tieteen historia. Niin kauan kuin tämän verkoston solmukohdissa on tutkijoita, jotka ovat vakuuttuneet siitä että nainen ei voi luoda

mitään aidosti merkittävää tieteen alalla, puutoa moni tutkijanainen, oli hän kuinka etevä tai aikalaistensa silmissä kuinka merkittävä hyvänsä, väistämättä tieteen aikakirjoista. Tällaisia historioitsijoita on ollut riittämiin. Jo tästä syystä *Tiedon tyttären* kaltaiset kirjat ovat tärkeitä ja tervetulleita.

FT Heini Hakosalo toimii Suomen Akatemian tutkijatohtorina Oulun yliopistossa. Hänen tutkimuksensa käsittelee naisten lääkärikoulutuksen alkuvaiheita Suomessa, Saksassa ja Ruotsissa.

heini.hakosalo@oulu.fi